

Problemi součinkovanja nacionalne in socialne revolucije v nastopu Osvobodilne fronte in pojav antikomunizma

(povzetek)

Dr. Janko
Pleterški

Vrstni red obravnave teh treh pojmov ne izraža poskusa, da bi prejudicirali vprašanje o vzrokih in posledicah.

Revolucija se je na naših tleh sprožila kot del evropskega dogajanja med napadalno vojno držav fašistične osi proti Kraljevini Jugoslaviji. V tem okviru se je razvijala zraščeno z oboroženim odporom Slovencev in drugih narodov Jugoslavije proti okupantom, torej z gibanjem, ki je del širšega pojava v takratni vojskujoči se Evropi, ki pa so mu pri nas dali pobudo, organizacijsko ogrodje in politični predznak komunisti. To zgodovinsko dejstvo ostaja, če to hočemo ali ne.

Za moderne revolucije v splošnem velja, da je vprašanje legitimnosti treba razločevati od problematičnosti. Problematičnost je v nasilnosti, legitimnost pa je odvisna od uspešnosti! Že s tem, da je nastopila, opozarja revolucija na napetostni značaj prizadete družbe. Ni torej nasledek nekega hudobnega naklepa. Vsaka revolucija ima socialno funkcijo, ker pospeši družbene strukturne spremembe in prilagajanje novim življenjskim razmeram.

Pojem narodne revolucije je do neke mere identičen s pojmom demokratične (meščanske) revolucije 18. in 19. stoletja. Vendar je njen bistveni element to, da pomeni radikalno (nasilno) samouveljavljenje suverenosti kakšnega naroda, ki je dotlej ni imel. Narodne revolucije so v splošnem »zmernejše« v svojih ciljih od socialnih revolucij, kar pa ne pomeni, da bi morale biti brez socialnih ciljev ali manj silovite, manj krvave.

Odločitev okupiranih Slovencev, da nadaljujejo oboroženo obrambo pred agresorji, je bila spričo nasprotnega stališča begunske jugoslovanske vlade nedvomno revolucionarnega značaja. Ne glede na naravo posameznih skupin v Osvobodilni fronti je bil program OF program narodne revolucije. Stranke, ki so odklonile Osvobodilno fronto, so sicer imele svoje programe, a jih niso gojile v sklopu lastnega odpora proti okupantom, ker so obenem z Osvobodilno fronto dejansko zavrnilo odpor sam. Ves pluralizem programov, povezanih z odporom okupantom, je torej pluralizem znotraj OF. Vsi drugi programi so bili zvezani s stališčem pasivnosti do okupantov, če ne že kar kolaboracije z njimi. Pri nas torej ni položaja, kakršnega poznamo v drugih deželah, kjer je bil pluralizem programov povezan s pluralizmom nosilcev in organizacij odpora in se je dejansko ves sodobni politični spekter, od revolucionarnega do konservativnega, vključil v odpor in so vsi ohranili legitimnost, ker so, vsak posebej, aktivno zavrnilo kolaboracijo (Grčija, Poljska, Francija, Italija idr.). Dejstvo, da je OF ostala na zgod-

vinskem prizorišču kot edini predstavnik slovenskega odpora, da v njej stranke s konservativnimi programi niso bile vključene, da se te niso odločile niti za pasivnost, kaj šele za samostojno nastopanje v odporu, marveč so celo stopile v ekstremno kolaboracijo proti OF, to dejstvo ne more odvzeti programu OF legitimnosti. Kolikor je bil revolucionaren, je bila tudi revolucija OF legitimna. Kot bi bila legitimna protirevolucionarnost, če bi bila zvezana z odporom okupantom in ne s kolaboracijo. V tem vprašanju se zgodovinar seveda lahko odloča po osebni opredelitvi. Historično obravnavanje obojega pa terja od njega v vsakem primeru spoštovanje legitimnosti teme. Detabuizacija revolucije, ki so jo v Sloveniji v zadnjih letih komunisti vendarle izvršili, premešča revolucijo in Osvobodilno fronto za vsakega historika med legitimne teme naše preteklosti, ki se jih lotevamo »sine ira et studio«. To velja tudi za našo funkcionalno kolaboracijo, pač s podobnim pogojem, da bi tudi njo sodobni nosilci njenih idejnih in političnih tradicij detabuizirali. To bi storili, če bi uvideli kakovostno razliko med antikomunizmom kot razlogom za kolaboracijo s fašizmom v času vojne proti njemu, in pa med demokratično in socialno zavrnitvijo komunizma, ki jo je prinesel mednarodni mirni razvoj, omogočen ravno s skupno zmago združenih narodov nad fašizmom, med katerimi si je z odporom svoje zgodovinsko mesto zagotovil tudi slovenski narod.

Historično obravnavanje revolucije, ki so jo nosili slovenski komunisti, terja razbor njihovih programskih zamisli. Najkrajše rečeno, njihov govor o dveh etapah revolucije pomeni dejansko govor o dveh revolucijah, najprej narodni in nato socialistični. Jugoslovanski marksisti so pojem prve etape popolnoma določno in dosledno povezovali z zahtevo po dejanskem priznanju pravice vseh narodov v Jugoslaviji do neomejene samoodločbe. S takšnim vsebinskim dopolnilom pa je tisto, kar naj bi po sovjetski šabloni veljalo le kot nekakšna etapa, dejansko bilo zaokroženo v samostojno zgodovinsko kategorijo, v narodno (nacionalno) revolucijo. Dejansko gre za program nacionalne revolucije, povezane z zahtevo po radikalni demokratiзації družbe. Vsa leta do okupacije v okviru tega programa sprejemajo tudi načelo političnega pluralizma. Šele drugo etapo, to je svojo lastno, socialistično revolucijo, pojmujejo kot čas, ki naj poistoveti delavski razred z državo, zato pa opusti pluralno demokracijo kot lastno meščanski družbi.

V smislu tako omejenega cilja prve etape je treba razumeti Speransovo misel, da »prihaja (v svetu in na Slovenskem) do najvažnejšega preloma v razvoju narodnega vprašanja: do boja med meščanstvom in proletariatom za vodstvo v narodnem gibanju, do boja (med njima) za kmečke množice in takozvane srednje sloje sploh.« (36.) V smislu tako omejenega, a samostojnega cilja, narodne in demokratične revolucije, je logično, da Sperans na koncu svojega razpravljanja posebej ugotavlja: »Jasno je potemtakem, da se narodnega vprašanja in njegove rešitve ne da postaviti drugače kakor v zvezi z demokracijo. Nič zato, če je ta beseda danes na tako slabem glasu« (tj. pri fašističnih in tudi drugih desničarskih strankah, ki se nagibajo k avtoritarnosti in prezirajo pluralistično demokracijo). (53.)

Niti ob ustanavljanju frontne odporiške organizacije aprila 1941 niti po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo slovenska komunistična stranka dejansko in konceptualno ne računa, da bi s svojo akcijo mogla doseči kaj več. V tem jo utrjujejo tudi opozorila Kominterne, »da gre v sedanji etapi za osvoboditev izpod fašističnega jarma in ne za socialistično revolucijo«.

Šele če to upoštevamo, postane razumljivo, zakaj KPS avgusta 1941,

ko se po odprtju nemške fronte na vzhodu pojavlja realna možnost za vse, ki mislijo na odpor, poveže svoje vabilo, naj se vsi taki pridružijo Osvobodilni fronti, z zahtevo po medsebojni lojalnosti vseh skupin. Ta zahteva ne pomeni, da KPS obljublja jamstvo drugim, to jamstvo zahteva zase, za primer, da se tudi vodstva tradicionalnih strank odločijo za odpor. Te stranke so pač vse dotlej soglašale s prepovedjo delovanja KPJ!

Ko ugotovimo to temeljno politično dejstvo, se moramo seveda vprašati: kdaj in zakaj se pričakovanja in ambicije KPS povečajo, tako da začne misliti celo na drugo etapo kot možen rezultat osvobodilnega vojskovanja, da začne temu pričakovanju prilagajati tudi svojo akcijo in kdaj oceni, da je prehod v drugo etapo ne samo možen, temveč tudi že odločen in da je ta prebitek v rezultatu bojevanja treba primerno zavarovati.

Skica rezultatov takšnega opazovanja je naslednja.

– Odsotnost tradicionalnih strank iz odpora je omogočila nepričakovano veliko prostora narodnorevolucionarni in levodemokratsko pogojeni Osvobodilni fronti kot celoti. Podobno velja za slovenske vladne politike v emigraciji.

– Dejanska omejitev odpora na OF je oslabil položaj nekomunistov v njej. Tudi oni sami so izpostavljeni antikomunističnemu pritisku svojih sicer idejno sorodnih taborov zunaj fronte. Jamstvo lojalnosti je zdaj potrebno le še njim.

– Nepričakovano velika odzivnost Slovencev na bojno pobudo Osvobodilne fronte, prav posebno v strateško ključni Ljubljani, je na strani zdaj že javno opredeljenih nasprotnikov Osvobodilne fronte izzvala reakcije, ki so mogle samo povečati možnosti za uspeh Fronte. V zadnji analizi je odločilno to, da so že ob koncu jeseni 1941 javno nakazali, da bodo svojo akcijo proti Osvobodilni fronti naslonili na italijanskega okupanta na podlagi antikomunizma. Tu najusodnejše dejanje ni bil antikomunistični nastop ljubljanskega škofa, temveč znani »Ultimat« z dne 21. decembra 1941, s katerim je skrajna desnica v katoliškem taboru zagrozila Osvobodilni fronti z denunciacijo. KPS je lahko računala na to, da se bodo njeni najostrejši nasprotniki zanesljivo kompromitirali z ekstremno kolaboracijo in se politično izključili iz osvobodjene Slovenije.

– Skoraj hkrati z Ultimatom prispe v Slovenijo navodilo z vrha KPJ, ki je po četniškem napadu sodil, da gre za spremembo odnosov med velikimi zavezniki v protisovjetskem in sploh protikomunističnem smislu, čemur se je treba upreti s poudarkom na socialnorevolucionarne momente. Slovenskim komunistom svetuje dvoje: Zaostrijo naj program narodne revolucije, zahtevajo najprej neodvisnost in samostojnost Slovenije, potem šele odločanje o bodočnosti Jugoslavije. In, še naprej naj vztrajajo na politični širini Osvobodilne fronte, a hkrati bolj poudarjajo socialne cilje gibanja. Skratka, premik v levo, v dejansko levičarstvo.

– Pomladanski vojaški uspeh Osvobodilne fronte v ljubljanski pokrajini je leva razpoloženja še izdatno pomnožil, razdiralno se je pojavilo nekontrolirano levičarstvo »od spodaj«. Nastopile so napetosti med skupinami v Osvobodilni fronti, krščanski socialisti in intelektualci v njej so pod dvojnimi pritiskom antikomunistične politike z desne, z leve pa »polevičeni« komunistov. Delo začne pisati o dveh etapah.

– CK KPJ je v začetku aprila 1942 sicer preklical usmeritev v levo in ponovno povzdignil na prvo in odločilno mesto narodnoosvobodilni boj, v Slovenijo pa je informacija o tem prispela šele z večmesečno zamudo.

Neodvisno od tega je v maju 1942 KPS sama nastopila proti sektaštvu in Edvard Kardelj je posplošil ugodno izkušnjo z Osvobodilno fronto v smislu, da je zdaj KPS odgovorna tudi narodu in ne le razredu. Toda že razvneto levičarstvo KPS, ki se je izrazilo tudi v številu justifikacij nosilcev kolaboracije, je že prineslo hudo politično škodo Osvobodilni fronti. Njeni nasprotniki so to levičarstvo dočakali z olajšanjem kot dokaz, kako upravičeno je njihovo antikomunistično stališče. To jim je olajšalo politično združitve v Slovensko zavezo in odločitev za funkcionalno kolaboracijo tudi na vojaškem, kritičnim očem slovenskega ljudstva najbolj izpostavljenem območju delovanja. Vse to skupaj je v času roške ofenzive močno omajalo samozavest in optimistično zanesenost KPS. Še 14. avgusta 1942 je Edvard Kardelj v pismu Vladimiru Popoviću (delegatu CK KPJ na Hrvaškem) takole pisal: »Zelo napačno bi bilo, če bi se uspavali, da smo poglavitno že dosegli. Še vedno obstaja možnost, da se nam položaj iztrga iz rok, če z vso močjo ne udarimo proti sektaštvu.«

– Po tem z razmerami izsiljenem umiku iz levičarstva (sektaštva) se je do konca vojne stabiliziralo vztrajanje na narodnorevolucionarnem cilju OF. Hkrati s tem se je izoblikovalo v vodstvu KPS prepričanje, da bo zmaga OF, v kateri je zdaj vodilna vloga v odločilni meri prešla na »progressivne sile z delavstvom na čelu«, po osvoboditvi omogočila miren prehod k socialnorevolucionarnim ukrepom, če bo oblast, ki jo je OF že ves čas razvijala, ostala močna.

– Da je takšen razvoj treba dejansko pričakovati, je bilo ocenjeno do februarja 1943. Elementi za takšno oceno so bili med drugim: nemški poraz pred Stalingradom, uspešnost jugoslovanskega NOG z ustanovitvijo Avnoja, stabilizacija in nov politični in vojaški vzpon OF po roški ofenzivi, dokončna kompromitacija nasprotnikov z vojaško kolaboracijo. Zunanji izraz trenutka te ocene je Dolomitska izjava, ki naj OF v njenih notranjih odnosih prilagodi potrebam poveljnega mirnega, a revolucionarnega razvoja k socializmu. To je bil sporazum o zadrževanju prehoda k socialistični revoluciji na čas po vojni, obenem z vztrajanjem pri vojskovanju in političnem delu za končno zmago narodne revolucije. Politično se to obdobje izteče z volitvami v konstituantno novembra 1945.

Opozarjam na kratko izjavo Borisa Kidriča iz tega časa, ki osvetljuje njegovo razumevanje vprašanja, ali ni bil narodnoosvobodilni boj slovenskim komunistom samo sredstvo za uresničevanje njihovih revolucionarnih namer. Glasi se: »Proletariat Slovenije je storil slovenskemu narodu čudovito uslugo. Iz razrednih pobud izvirajočemu izdajstvu protiljudske reakcije je postavil nasproti svoj boj za slovensko narodno enotnost in uspel. Hkrati s tem pa je tudi samemu sebi olajšal svojo zgodovinsko pot.«

Najsi bo takšno videnje samega sebe ustrezno ali ne, za zgodovino je pomembno dejstvo, da sta v praksi OF in s tem v slovenski rezistenci, cilja obeh revolucij pomenila za komuniste in tudi za mnoge druge udeležence v tem gibanju, enoten in nerazdružljiv motiv za požrtvovalen in neodjenljiv boj. Realnost tega in takšnega boja pa je bila tisto, kar zgodovino določa in česar nobeno posamezno subjektivno videnje ne more spremeniti.

O antikomunizmu (AK). Pojem ima v različnih časih različno vsebino in različno, včasih nasprotujočo si politično funkcijo. Mogoče je reči, da ravno zaradi takšne mnogopomenskosti izraz AK ni primeren za oznako tiste kritičnosti do komunizma kot ideje in prakse, ki se izreka s stališča protiavtoritarnosti, demokracije, pa tudi socialnega reformizma, včeraj in

danes. Iz tega sklopa je za zgodovino OF posebej pomemben AK, ki je na sceni med drugo svetovno vojno posebno potem, ko se oblikuje protihitlerjevska koalicija velikih držav in odpor v okupiranih državah. Nemčija se je po napadu na Sovjetsko zvezo skušala postaviti v vlogo branilca krščanske Evrope pred boljševiško nevarnostjo in si z AK pridobivati zaveznike tudi med nefašisti, izrecno tudi pri katolikih. Takrat je AK doživel ostre zavrnitve celo iz konservativnih krogov. (Izjava Thomasa Manna 1942, da je AK temeljna norost naše epohe). Tudi Vatikan antikomunizma kot toge politične drže med vojno ni cenil, četudi je komunizem dosledno zavračal z verskega stališča.

AK je med vojno najmočnejši argument kvislingov in prostovoljnih kolaborantov v vseh zasedenih deželah. Prav posebno vlogo je imel tudi pri nas, ko je del slovenske politike s tem argumentom apriorno zavrnil Osvobodilno fronto. Usodno je postalo, da se je s to zavrnitvijo idejno in politično povezala posebno ostra izvedba funkcionalne kolaboracije. Tako namreč lahko poimenujemo prostovoljno kolaboracijo, politično, policijsko in vojaško, ki naj bi opravila funkcijo vojne proti domačemu komunizmu in s tem tudi proti Osvobodilni fronti.

Razume se, da je pri pojavu funkcionalnega kolaboracionizma treba razločevati med primarnim AK in pa med sovražnostjo proti Osvobodilni fronti, ki nastaja pri ljudeh kot reakcija proti nasilnim dejanjem, ki jih je delovanje rezistence prineslo ali povzročilo. Danes se v političnem govoru potencira drugo, medtem ko je bilo med vojno v ospredju in obenem v ozadju političnih odločitev prvo. To je danes način za utemeljitev politične teze, da gre pri našem vojnem dogajanju za državljansko vojno in ne za narodnoosvobodilno vojno. Podobno politična je njena nedomišljena protiteza, da v narodnoosvobodilnem bojevanju ni bilo revolucionarne vsebine. Ustaljeno pravno pojmovanje izključuje za to dogajanje ime »državljanska vojna«. Historična analiza motivov, ki so vplivali na odločitve nasprotnikov Osvobodilne fronte, tako usodne za slovenski narod, pa bi za njihovo početje dopuščala že omenjeno oznako »funkcionalna kolaboracija«.